

УДК 338: 331.101.6

**ПРОБЛЕМИ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

Макаренко П.М., д.е.н., професор, Зоря О.П., к.е.н.,

Данько О.В., магістрант,

Полтавська державна аграрна академія

Викладені основні результати дослідження рівня ефективності та продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві. Узагальнені теоретичні, методологічні й прикладні аспекти визначення економічних категорій ефективності та продуктивності праці. Встановлено, що покращання економічного стану в сільськогосподарському виробництві неможливе без ефективного й раціонального формування та використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Проаналізовані основні шляхи зростання ефективності та продуктивності праці в сучасних умовах розвитку сільського господарства.

The expounded basic results of research of the state of level of efficiency and labour productivity are in the agricultural production. The theoretical, methodological and applied aspects of determination of economic categories of efficiency and labour productivity are generalized. The analysed basic ways of increase of efficiency and labour productivity are in the modern terms of development of agriculture.

Постановка проблеми. В аграрному секторі економіки України впродовж останніх років відбулися значні перетворення, обумовлені зміною політичного устрою держави й переходом до ринкових форм господарювання. Це дало змогу змінити земельні та майнові відносини, створити принципово нові організаційно-правові форми господарювання, розробити шляхи створення прозорого ринкового середовища.

Однак, діяльність більшості підприємств аграрної сфери протягом тривалого періоду характеризувалася низькою ефективністю. Незначні позитивні зрушення останніх років ще не гарантують стабільності зростання обсягів виробництва продукції в галузі. З-поміж головних причин зазвичай відмічають низьку технічну оснащеність та технологічну недосконалість процесу виробництва продукції сільського господарства. Окрім цього, варто відзначити ще й невміння організовувати процес праці за нових умов господарювання. З часів переходу до ринкової економіки не було розроблено та впроваджено механізму мотивації праці, який би відповідав умовам праці, що склалися нині в галузі сільського господарства, в наслідок чого, недосконалий та необґрунтований механізм впливу на працівників призводить до зниження ефективності праці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам проблеми підвищення продуктивності та ефективності праці в аграрному секторі присвятили свої дослідження такі вітчизняні вчені-економісти, як Д.П. Богиня [1], О.А. Бугуцький [2], В.С. Дієсперов [3-4], О.Ю. Єрмаков [5], П.М. Макаренко [6], Л.О. Мармуль [7], В.М. Олійник [8] та інші. Вивчення й узагальнення досвіду щодо проблем продуктивності та ефективності праці показало, що далеко не всі аспекти цього питання досліджені достатньо. Проблемними залишаються зокрема питання відносно низького

рівня мотивації праці, матеріального та морального стимулювання. Все це створило в країні таку ситуацію, коли працівники не зацікавлені в результатах роботи підприємства, і, відповідно, у високих результатах своєї праці.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження проблем продуктивності та ефективності праці в аграрному секторі економіки України та пошук шляхів і резервів для їх підвищення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи теоретичні підходи, практику та світовий досвід, а також підходи різних шкіл економічної теорії й конкретної економіки щодо використання аграрної праці, базу створення її ефективності слід вважати концепцію паритету аграрної політики, згідно з якою виробник здатний своєю працею створити певну кількість споживчих вартостей високої якості, отримуючи еквівалентну кількість товарів і послуг.

Виходячи з концепції ефективності праці – як соціально-економічної категорії, що відображає відносини між людьми в процесі виробництва, – в систему оцінки ефективності праці слід включати показники продуктивної сили праці (натуральні) та продуктивності праці (вартісні). Виключення чи недооцінка хоча б одного з них робить систему неповною й призводить до суб'єктивних висновків і неправильної інтерпретації резервів підвищення рівня ефективності праці.

Продуктивність та ефективність праці в українській економіці нині залишається поза увагою господарських органів та управлінських структур, а також у значній мірі – і науки. Дешевизна робочої сили й масове безробіття створюють підґрунтя для нехтування трудомісткістю продукції: не враховується, що саме продуктивність праці є головним критерієм ефективності економіки, освоєння досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення конкурентоспроможності продукції й є вирішальною умовою підвищення життєвого рівня населення країни. У сільському господарстві, де економічний механізм найбільш розладнаний, а розмір зарплати та її частка в доходах працівників надзвичайно низькі, ставлення до проблеми продуктивності праці взагалі байдуже. Водночас затрати праці на виробництво сільськогосподарської продукції у нас незмірно вищі, ніж у розвинутих країнах, а виробіток на працівника в господарствах кількаразово менший порівняно з підприємствами інших галузей. Аналіз продуктивності праці не здійснюється ні в підприємствах, ні в сільськогосподарських органах усіх рівнів [3].

Основним показником, що характеризує продуктивність праці, є виробництво валової продукції сільського господарства на одного зайнятого працівника у порівняльних цінах. Дані про продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області наведені в таблиці 1.

Протягом 2003-2009 рр. спостерігається зростання показників продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області, проте, у 2009 р. порівняно із попереднім зростання припинилося, що є негативною тенденцією. Динаміка зростання продуктивності праці протягом усього досліджуваного періоду пояснюється, перш за все, зменшенням чисельності працівників, задіяних у сільськогосподарському і виробництві.

**Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах
Полтавської області**

Показники	Роки							2009 р. у % до 2003 р.
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Виробництво валової продукції у порівняльних цінах 2005 р. на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві, тис. грн.	18,7	31,3	36,6	42,6	52,4	69,3	63,7	340,5
у т. ч. рослинництво	20,1	37,5	43,1	48,9	60,1	83,7	69,8	347,0
тваринництво	16,9	21,8	26,2	32,7	39,0	42,9	50,9	301,7

Джерело: [9]

Надто дешева праця селян не спонукає керівників сільськогосподарських підприємств до розмірковувань про її ефективність. Наше відставання за рівнем продуктивності аграрної праці від розвинених економік не долається, а, навпаки, поглиблюється. Порівняно із США наприкінці 80-х років воно в колишньому Радянському Союзі, за різними оцінками, становило від 5 до 10 разів. В Україні в 90-х роках продуктивність праці була нижчою порівняно з Німеччиною в 3 рази, Францією – в 4, Великою Британією – у 4,5, Канадою – в 5,7, Угорщиною – в 1,8 разу. В наш час відставання вітчизняного сільського господарства ще збільшилося [4].

Рівень продуктивності праці зумовлюється багатьма факторами, зокрема, середнім ступенем вправності робітника, рівнем розвитку науки та технологічного її застосування, суспільною комбінацією виробничого процесу, розмірами й ефективністю засобів виробництва, природними умовами. Оскільки рівень продуктивності праці визначається співвідношенням обсягів валової продукції та затрат робочого часу на її виробництво, то зростання його можливе лише за наступних умов: збільшення обсягу валової продукції при незмінних затратах праці; скорочення затрат праці при незмінному обсязі виробництва продукції, одночасного збільшення обсягу виробництва продукції та скорочення затрат праці. Отже, головним напрямом підвищення продуктивності праці першого порядку є збільшення обсягів виробництва різних видів продукції та скорочення затрат праці на них. Напрямами другого порядку є ті, які забезпечують зростання врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин.

Одним з основних резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є створення потужного кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств та удосконалення управління ним. Проте недостатній рівень як професійних знань, так і вміння керівників та спеціалістів господарств приймати виважені рішення з питань формування й використання трудових ресурсів у конкретних умовах виробництва не дають можливості оцінити реальні потреби працівників.

Покращання економічного стану в сільськогосподарському виробництві неможливе без ефективного й раціонального формування та використання

трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Для ефективного функціонування окремого підприємства й економіки країни в цілому, необхідно значну увагу приділяти саме людському фактору, використанню методів стимулювання та виявленню найбільш дієвих форм мотивації праці для підвищення зацікавленості працівників у роботі підприємства. З цією метою доцільно використати досвід розвинених як вітчизняних, так і зарубіжних господарств. Таким чином, головним стратегічним напрямом зростання ефективності виробництва на сільськогосподарських підприємствах є формування потужного кадрового потенціалу та ефективного управління ним.

Продуктивність праці та її оплата є взаємозумовленими економічними категоріями; їх взаємозв'язок характеризує рівень відповідності темпів зростання заробітної плати і продуктивності праці: чим вищі темпи підвищення продуктивності праці, тим ширші можливості на підприємстві для зростання оплати трудового внеску працівників, зайнятих у виробництві, й навпаки. За таких умов підприємства мають змогу вести розширене відтворення, виробляти достатню кількість продукції з найменшими витратами, водночас підвищуючи розміри матеріального стимулювання.

Підвищуючи урожайність сільськогосподарських культур (за рахунок впровадження у виробництво нових сортів рослин та технологій виробництва продукції) сільськогосподарські підприємства можуть суттєво зменшити трудомісткість виробництва продукції й відповідно, підвищити рівень продуктивності праці. Головним із шляхів підвищення ефективності виробництва продукції є виведення та впровадження у виробництво високоврожайних сортів і гібридів, стійких проти хвороб і придатних для вирощування на орних землях.

На сільськогосподарських підприємствах, із нашого погляду, буде доцільно впроваджувати сучасні системи стимулювання й мотивації працівників, такі як: підвищення ставки заробітної плати; отримання додаткових виплат: премій, грошових винагород; безкоштовне медичне обслуговування; страхування працівників; отримання додаткових відпусток і т.п.

Суттєвими факторами, що впливають на продуктивність праці в сільському господарстві є організація виробництва, підвищення кваліфікації робітників, поліпшення сортів рослин і порід тварин (виведення нових), значне підвищення рівня технічної оснащеності праці.

Проте слід зауважити, що в системі факторів підвищення ефективності праці не надається належної уваги факторам соціального напрямку, яким є фактор мотивації праці. Адже мотивація останньої – це цілеспрямована діяльність по створенню спонукальних мотивів і стимулів (матеріальних і моральних) для забезпечення певної поведінки людей.

Ретроспективні зміни соціальних умов на селі та в організаційному забезпеченні використання трудових ресурсів безпосередньо вплинули на ефективність аграрної праці й сприяли негативним змінам у галузевій структурі сільськогосподарського виробництва (остання майже втрачена). З метою підвищення ефективності використання праці на селі необхідно насамперед поліпшити соціальні умови селян, а саме: забезпечити функціонування побуто-

вих, комунальних і торгівельних послуг; зберегти й розширити мережу дошкільних і шкільних закладів, бібліотек, будинків культури і т. п. Зазначені соціальні заходи слід визнати головними у вирішенні демографічної ситуації на селі.

Висновки. Рівень продуктивності та ефективності праці в аграрному секторі економіки України залишаються незадовільними. У найближчі роки, на нашу думку, зростання показників продуктивності та ефективності праці може забезпечуватися переважно шляхом інтенсифікації виробництва й кращої його організації (при ще високій трудомісткості). Масове освоєння сучасних вискооефективних технологій реальне лише в перспективі. Сьогодні ж нагальною проблемою стало поповнення технічного парку з тим, аби він був достатнім хоча б для виконання найнеобхідніших операцій в агротехнічній строці. Значна частина сільськогосподарських підприємств, які не можуть здійснювати витрати на достатньому рівні, мають зменшувати площу оброблюваних угідь і досягати, за рахунок цього, вищої врожайності та продуктивності тварин. Важливими факторами ефективності праці – окрім усього іншого – є концентрація і спеціалізація виробництва.

Література.

1. Богиня Д. Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект / Д. Богиня // Україна: аспекти праці. – 2005. - № 1. – С. 3-8.
2. Бугуцький О. Потенційні можливості щодо зростання продуктивності праці та доходності в сільському господарстві / О. Бугуцький // Економіка України. – 1998. - №5 – С. 60-67.
3. Дієсперов В.С. Фактори продуктивності праці / В.С. Дієсперов, Л.Ф. Кондратенко // Економіка АПК. – 2003. - №12 – С. 46-53.
4. Дієсперов В.С. Економіка сільськогосподарської праці / В.С. Дієсперов. – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 488 с.
5. Єрмаков О.Ю. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій / О.Ю. Єрмаков // Україна: аспекти праці. – 2004. - №5. – С. 14-19.
6. Макаренко П.М. Особливості розвитку соціально-трудова відносин в АПК країни та регіону / П.М. Макаренко // Таврійський науковий вісник. – 2008. - № 4. – С.87-96.
7. Мармуль Л.О. Розвиток аграрного підприємництва та перспективи підвищення зайнятості сільського населення регіону / Л.О. Мармуль, А.В. Куцмида // Таврійський науковий вісник: Зб. наук. пр. – Херсон: ХДАУ. – 2006. - Вип. 44. – С. 201-211.
8. Олійник В.М. Добір кадрів: актуальність, принципи / В.М. Олійник, М.Г. Саєнко // Економіка АПК.– 2005. - № 4.– С.102-107.
9. Статистичний збірник „Сільське господарство області” за 2009 рік / за ред. Л.М. Безхлібняк. – Полтава: Головне управління статистики у Полтавській області Державного комітету статистики України, 2010. – 274 с.